Rentmeester van nature

Pieter van Tienhoven was een van de belangrijkste mensen uit het begin van de Nederlandse natuurbescherming. Niet alleen als bestuurder bij Natuurmonumenten, de bond heemschut en Vogelbescherming, ook internationaal waar hij meewerkte aan het oprichten van een voorloper van de IUCN (International Union for Conservation of Nature). Ook de meeste Provinciale Landschappen kwamen door zijn toedoen tot stand. Hoe hij te werk ging was echter niet goed bekend. Daarin is nu verandering gekomen met de publicatie *Rentmeester van nature* van Frank Saris. Deze 'rentmeestersage' beschrijft de functies en werkwijze van Van Tienhoven. Het boek is geen biografie in de strikte zin van het woord; er kan pas een vollediger beeld over van Tienhoven ontstaan als meer archieven geopend worden en ook zijn persoonlijk leven betere onderzocht wordt.

Grafmonument voor Pieter G. van Tienhoven op de Kampina in Noord-Brabant. (Foto: Bert van Polen)

Toch is Saris bepaald niet over een nacht ijs gegaan. Naast eerder studies over de geschiedenis van de natuurbescherming heeft hij zeer veel brieven, die aan andere natuurbeschermers geschreven werden, als bron gebruikt en citeert hij rijkelijk uit deze brieven. Vooral de intensieve briefwisseling tussen van Tienhoven en Thijsse is belangrijk.

Van Tienhoven was van vele markten thuis; rentmeester, financier, bestuurder en lobbyist. In de eerste hoofstukken van het boek worden deze functies beschreven, in de oorlogstijd komt echter alles samen en kort na de oorlog moet van Tienhoven zijn werk overdragen aan een nieuwe generatie.

Van Tienhoven kwam uit een rijke Amsterdamse familie, studeerde af in rechten en was al vroeg geïnteresseerd in natuurbescherming. Hij werkte als rentmeester op het familiebezit in de Biesbosch en Kampina en verdiende zijn geld met verzekeringen. Thijsse en van Tienhoven leren elkaar kennen bij hun pogingen de Oisterwijkse vennen te beschermen.

Revolutionaire aanpak

In 1906 kon het Naardermeer worden aangekocht als allereerste natuurmonument. Het geld werd bijeengebracht door het uitschrijven van obligaties, een revolutionaire aanpak, bedacht door penningmeester van Tienhoven. De obligatiehouders werden betaald uit de inkomsten van het beheer van het gebied; de verkoop van hout of riet en het verpachten van jacht- en visrechten. Ook andere aankopen worden zo gefinancierd. Ook legaten en giften waren belangrijk. Vooral politici en adel waren belangrijk als raadgevers en als financiers. Van Tienhoven was een meester in het leggen en onderhouden van goede contacten met autoriteiten.

In 1926 volgt van Tienhoven Oudemans op als voorzitter van Natuurmonumenten, maar hij bleef ook aan als penningmeester. Oudemans streefde naar een goede band met de leden van de vereniging, maar van Tienhoven versterkte de invloed van landgoedeigenaren door een adviesraad in te stellen. Met secretaris Thijsse en administrateur Drijver vormde hij een 'triumfaat' op het hoofdstedelijke adres Herengracht 540, waar Van Tienhoven woonde. De periode 1935 - 1950 kan gezien worden als zijn meest invloedrijke periode; in feite bestuurde hij Natuurmonumenten op een pragmatische en zakelijk wijze vrijwel alleen. Thijsse was vooral belangrijk als inspirator en ambassadeur van Natuurmonumenten, maar zijn inhoudelijke visie werd hoe langer hoe meer genegeerd. Van Tienhoven regelde met zijn vertrouwelingen Drijver en Eshuis het beheer van de

natuurterreinen. Houtoogst werd een bron van spanningen tussen van Tienhoven en Thijsse. Het bos was voor Thijsse het eindpunt van natuurlijke successie. Door beheer moesten de natuurlijke ontwikkelingen hooguit wat bijgestuurd worden. Voor Van Tienhoven was het bos belangrijk voor recreanten en als 'verdienmodel' door hout te oogsten. Door te kappen zou het bos geleidelijk natuurlijker worden. Thijsse had in de loop der jaren geleerd de inkomsten uit het bos te respecteren voor de goede zaak en geen hoge ecologische eisen te stellen.

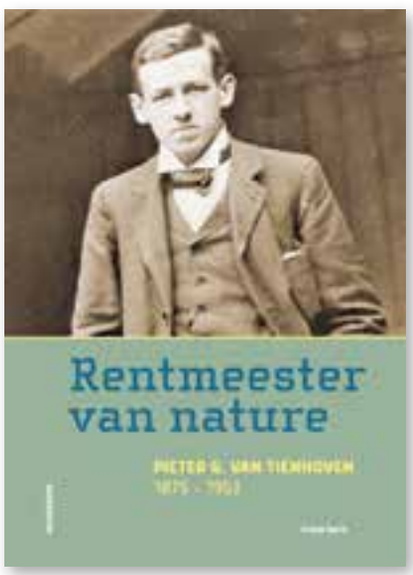
Donkere periode

De Tweede Wereldoorlog is een donkere periode, met een kritiekloze houding van Van Tienhoven tegenover de bezetter. Op voorspraak van Van Tienhoven werd in 1936 een NSB'er, de Rotterdamse havenbaron Van Hoey Smith in het bestuur van Natuurmonumenten opgenomen. Dat ging echter niet zonder slag of stoot. De joodse politicus Henri Polak, al zeer lang actief voor de vereniging en belangrijk bij de aankoop van het Naardermeer, protesteerde tegen dit 'uitheemsche gif'. Hij deed uiteindelijk zelfs afstand van zijn bestuursfunctie en zegde zijn lidmaatschap van Natuurmonumenten op. Polak stierf nog voordat de Duitsers hem naar de vernietigingskampen konden afvoeren. Zijn vrouw stierf wel in Auschwitz. Ook de bioloog Jacob Heimans en zijn gezin werden gearresteerd omdat ze jood zijn. Thijsse trok zicht het lot van de zoon van zijn vriend Eli Heimans aan, maar Van Tienhoven reageert nauwelijks op joodse kwesties. In het Korenburgerveen werden op aangeven van functionarissen van Natuurmonumenten zelfs 21 joodse onderduikers gearresteerd en vrijwel allemaal binnen twee maanden vermoord. Ondanks deze gebeurtenissen bleven in het bestuur van Natuurmonumenten zelfs twee NSB'ers zitten. De plantensocioloog Jeswiet bleef tot in 1947 bestuurslid en bleef ook het handelen van de bezetter verdedigen.
Tijdens en na de tweede wereldoorlog kwam van Tienhoven ook in conflict met jongeren binnen Natuurmonumenten die zich aangesloten hadden bij de NJN (Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie). Het beheer van de reservaten zou de aanwezige natuurwaarden schaden. De vereniging en in het bijzonder van Tienhoven werd autoritair gedrag verweten. Ook protesteerden de NJN-ers tegen de inschikkelijke houding ten opzichte van de bezetter. Om aan de ecologische bezwaren tegemoet te komen, nam Natuurmonumenten uiteindelijk een ecoloog in dienst, maar negeerde vervolgens zijn adviezen.

Nieuw elan

Na de oorlog namen nieuwe jonge medewerkers, Gorter en zijn adviseur Westhoff het stokje over van Van Tienhoven en zijn vertrouwelingen. Zij zorgden voor een nieuw elan. Van Tienhoven overleed op 5 mei 1953 en zijn as werd bijgezet in de Kampina, het voormalig familielandgoed.
Dankzij de vele briefcitaten krijgen we in *Rentmeester van nature* een beeld van Van Tienhoven: een weinig empathische man met sterke opvattingen; niet vriendelijk tegenover zijn ondergeschikten en zeer afstandelijk. Zijn verhouding tot de bezetter roept ook nu nog vragen op. Het veiligstellen van natuurmonumenten, de 'goede zaak', leek belangrijker dan de levens van mensen. Dit was tot nu toe onderbelicht en Natuurmonumenten geeft in een reactie aan dat het nodig is meer te weten over de het handelen van natuurbeschermers in de oorlog. Er is daarom een onderzoeksopdracht uitgezet bij het NIOD (Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies) naar de houding van Natuurmonumenten en de rol van Pieter van Tienhoven tijdens de oorlog. Uit de vele citaten blijkt echter ook dat in de natuurbescherming meer mensen zeer coöperatief waren met de bezetter. Net als de Heidemij heeft Staatsbosbeheer bijvoorbeeld geprofiteerd van arbeiders in joodse werkkampen. Het is daarom wenselijk dit onderzoek uit te breiden en ook andere organisaties daarbij te betrekken.
Frank Saris geeft een fascinerende inkijk in het machtsspel van de eerste voormannen van de natuurbescherming. Fraai is dit spel tijden de Tweede Wereldoorlog echter niet, hoe groot zijn verdiensten ook mogen zijn voor de natuurbescherming.

Piet Schipper

Rentmeester van nature
Pieter G. van Tienhoven 1875-1953
Frank J.A. Saris
Uitgever: Noordboek
Prijs: **€ 39,90**